«Յուրաքանչյուր անհատ պետք է ունենա հասարակական կյանքին մասնակցելու հավասար հնարավորություններ»:

Հաշմանդամների համար հավասար հնարավորությունների ապահովման ստանդարտ կանոններ

“All resources must be employed in such a way as to ensure that every individual has equal opportunity for participation.”

Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities

Հատուկ կարիքներով մարդկանց աջակցության «ՈՒՆԻՍՈՆ» հասարակական կազմակերպություն

“UNISON” Non-Governmental Organization for Support of People with Special Needs

Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական վերափոխումների ներկա պայմաններում հատուկ ուշադրություն են պահանջում բնակչության սոցիալապես խոցելի խավերի, առաջին հերթին՝ հաշմանդամների հիմնախնդիրները: Ըստ ՀՀ սոցիալական ապահովության նախարարության տվյալների, ներկայումս մեր երկրում բնակվում են 110000 հաշմանդամներ:

«Հաշմանդամություն» հասկացության զարգացման ողջ պատմության ընթացքում կարելի է տեսնել անբարյացակամությունից, ընդհուպ մինչև հասարակության մյուս անդամների կողմից հաշմանդամների մեկուսացումից, հաջորդական անցում դեպի որոշ աշխատանքներում հաշմանդամների մի մասի ներգրավման հնարավորությունը, և, վերջապես, դեպի հասարակության մեջ հաշմանդամների ինտեգրման անհրաժեշտության ըմբռնումը, նրանց՝ որպես հասարակության լիիրավ անդամ ընդունելը:

ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների հանձնաժողովը երկար տարիների աշխատանքի արդյունքում 1993թ. ձևակերպեց «Հաշմանդամների համար հավասար հնարավորությունների ապահովման ստանդարտ կանոնները» և ստեղծեց դրանց պահպանության վերահսկման մեխանիզմ, որն իրագործվում է հաշմանդամների միջազգային կազմակերպությունների կողմից:

In today’s challenges for socio-economic reforms in Armenia, the problems of vulnerable layers of the population, and first of all, disability-related issues, deserve special attention. According to the Ministry of Social Security of RA, about 110,000 disabled individuals live in our country nowadays.

Throughout the whole history of development of the concept of disability, one can track an evolution from hostility, down to isolation of disabled people on the part of other members of the community, to an opportunity of involvement of some people with disabilities in certain kinds of work, and, at last, to understanding the necessity to integrate persons with disabilities into the community and accept them as full members. In 1975 *The Declaration on the Rights of Disabled Persons* was adopted by the United Nations. After the years of preparatory work, the United Nations Commission of Human Rights formulated *The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities* (1993) and established a mechanism of their implementation monitoring, carried out by representatives of international organizations of disabled people.

1975թ. ընդունվեց Հաշմանդամների իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի հռչակագիրը, իսկ 1982թ.՝ Հաշմանդամների պաշտպանությանն ուղղված գործողությունների համաշխարհային ծրագիրը:

Հայաստանում հաշմանդամության հիմնախնդրի նկատմամբ հետաքրքրության աշխուժացում դիտվեց 90-ականների սկզբին: ԽՍՀՄ-ի 70-ամյա պատմությունը իր հետքն էր թողել հաշմանդամների նկատմամբ հասարակության վերաբերմունքի վրա: Այդ ամբողջ ժամանակաշրջանում հաշմանդամները մեկուսացված էին հասարակությունից, նրանց հիմնախնդիրները լռության էին մատնված, և այդ պատճառով հասարակությունը բացարձակապես անտեղյակ էր հաշմանդամների հիմնախնդիրների հարցում: Արդյունքում՝ չկար հաշմանդամների իրավունքների և կարիքների հետ կապված այս կամ այն կոնկրետ հիմնախնդրի լուծմանն ուղղված համապատասխան որևէ մոտեցում: ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո Հայաստանի հանրապետությունը սկսեց շարժվել դեպի ժողովրդավարություն և մարդու իրավունքների գերակայություն՝ արժեքներ, որոնք ընդունված են զարգացած երկրներում: Սկսվեց երկրի օրենսդրական դաշտի՝ միջազգային ստանդարտներին համապատասխանեցնելու գործընթացը մարդու իրավունքների բնագավառում:

Ձևավորվեցին բազմաթիվ հասարակական, այդ թվում՝ հաշմանդամների հիմնախնդիրներով զբաղվող կազմակերպություններ, որոնք սկսեցին ավելի ու ավելի ակտիվ դեր խաղալ քաղաքացիական հասարակության զարգացման գործընթացում:

Սակայն հասարակության մեծամասնությունը դեռևս պատրաստ չէ հաշմանդամին ընկալել որպես լիիրավ անդամ: Հիմնականում դրա պատճառը երկրի մյուս քաղաքացիների կողմից հաշմանդամության հիմնախնդիրներին, հաշմանդամների հետ շփման կանոններին անտեղյակ լինելն է: Լուրջ հիմնախնդիրներ են նաև քարացած մոտեցումները, ըստ որոնց շրջապատողները հաշմանդամներին ընկալում են որպես «հիվանդներ», «անդամալույծներ», «արատավորներ»: Ներկա հրապարակման նպատակն է՝ որոշ չափով լրացնել այդ բացը, ինչպես նաև ծանոթացնել ընթերցողին այն ձեռքբերումներին, որոնց հասել են հայ հաշմանդամները և նրանց կազմակերպությունները վերջին տասնամյակում:

In 1994, a long-term strategy was adopted to implement *The World Programme of Action Concerning Disabled Persons* to the Year 2000.

In Armenia, public interest in disability issues arose early in the 90s, when this former Soviet republic became an independent state. The 70-year history of the Soviet Union has left its trace on the community's attitude to disabled people. For all of its history, they were segregated from society, their problems were ignored, and as a result, the public was absolutely unaware of disability issues. All of this resulted in the lack of corresponding approaches to the solutions of concrete problems related to the rights and needs of individual with disabilities. After the breakup of the USSR, the Republic of Armenia started its transition towards democratization and the priority of human rights, i.e. to the values accepted in the advanced countries. The process of bringing the Armenian legislation into compliance with the international human rights standards was initiated.

Multiple non-governmental organizations (NGOs), including those engaged in disability issues, were established. These NGOs started playing a more and more active role in the development of civil society.

However, the majority of the population is still unprepared to appreciate people with disabilities as full members of the community. The basic reason for this is the lack of awareness of their country's other citizens with disability problems, and a corresponding etiquette. Another serious problem is existence of the common stereotypes according to which associates perceive persons with disabilities as "patients," "cripples," "defective" people, and so on.

The purpose of this publication is to challenge the above stereotypes, and to acquaint the reader with the accomplishments gained by the Armenian disabled and their organizations for the last decade.

ì ³ ñ í »É ³ Ï»ñåÇ ÁÝ¹Ñ³Ýáõñ Ï ³ ÝáÝÝ»ñ

Շատերը չգիտեն՝ ինչ ասել և ինչպես գործել, երբ հանդիպում են հաշմանդամի: Հաշմանդամներն ունեն նույն զգացմունքները, ինչ որ Դուք: Դիմեք նրանց այնպես, ինչպես կուզեք, որ ձեզ դիմեն, և չեք սխալվի:

1. Երբ խոսում եք հաշմանդամի հետ, անմիջապես դիմեք նրան, և ոչ թե ուղեկցողին կամ սուրդոթարգմանչին, որ ներկա է զրույցին:
2. Երբ Ձեզ ծանոթացնում են հաշմանդամին, շատ բնական է սեղմել նրա ձեռքը. նույնիսկ նրանք, ովքեր դժվարությամբ են ձեռքը շարժում կամ օգտվում են պրոթեզից, միանգամայն կարող են սեղմել Ձեր ձեռքը աջ կամ ձախ ձեռքով, ինչը լիովին ընդունելի է: Եթե հաշմանդամը չի կարող ձեռք սեղմել, ողջունեք նրան գլխի շարժումով կամ ժպիտով:
3. Եթե հանդիպումը այնպիսի անձի հետ է, որը վատ է տեսնում կամ կույր է, անպայման ասեք Ձեր անունը և այն մարդկանց անունները, որոնք Ձեզ հետ են: Եթե Դուք խմբում եք, ապա խոսելիս անպայման նշեք, թե ում եք դիմում տվյալ պահին և կրկնեք Ձեր անունը:

General Rules of Disability Etiquette

Many people do not know what to say or how to act when they meet someone with a disability. People with disabilities have the same feelings as you. Treat someone with a disability as you would like to be treated and you can't go wrong. Here are some useful tips.

1. Speak to the person who has the disability and not just someone with them.
2. If you are introduced to someone with a disability, it is natural to shake hands with them. However, not everyone can shake hands. Try a nod or a smile instead.
3. When you meet a blind person, you should necessarily name yourself and those who have come with you. If you participate in a group conversation, remember to make clear who you are and whom you address at each moment.

4. Եթե Ձեզ թվում է, թե հաշմանդամին օգնություն է պետք, հարցրեք նրան այդ մասին: Վատթարագույն դեպքում նա կասի՝ «Ոչ, շնորհակալ եմ»: Եթե օգնություն, իսկապես, պետք է, սպասեք, մինչև այն ընդունեն, հետո հարցրեք, ինչ և ինչպես անել:
5. Վերաբերվեք մեծահասակ հաշմանդամներին, որպես մեծերի: Դիմեք նրանց անունով և «դու»-ով, միայն եթե լավ եք ճանաչում:
6. Հենվել կամ կախվել անվասայլակից նույնն է, ինչ հենվել կամ կախվել նրա փիրոջից. դա նյարդայնացնում է: Հաշմանդամի անվասայլակը այն մարդու անձեռնմխելի տարածքն է, ով այն օգտագործում է:
7. Երբ Դուք խոսում եք անձի հետ, որը դժվարությամբ է շփվում, նրան ուշադիր լսեք: Համբերատար եղեք, սպասեք, որ մարդը ինքն ավարտի արտահայտությունը: Մի ուղղեք նրան և մի ավարտեք նրա փոխարեն: Երբեք մի ձևացրեք, թե հասկացել եք, եթե իրականում այդպես չէ: Չհասկացածը հասկանալու համար կրկնեք այն, ինչ հասկացել եք. դա կօգնի մարդուն պատասխանել Ձեզ, իսկ Ձեզ՝ լրիվ հասկանալ նրան:

4. If it looks like someone with a disability might need some help, just ask him. The worst he can do is say "No, thank you." If your assistance is really needed, wait until it is accepted and then ask what and how to do.
5. Do not talk down to the person like he is a child (unless he really is a child.) Address him in an informal way only if you are well acquainted.
6. When you are with someone in a wheelchair, do not push, drive, lean on, grab, hold or do anything else to her wheelchair without permission. This is her personal space and property.
7. When you speak to a person who experiences problems in communicating, listen to him carefully. Be patient and ask questions if you can't understand him. Do not correct him and do not complete his saying. Never pretend you can understand someone if you do not. Simply say what you think the person said and he will correct it if necessary.

8. Եթե Դուք խոսում եք անձի հետ, որն օգտվում է անվասայլակից կամ հենակներից, ապա այնպես արեք, որ նրա և Ձեր աչքերը լինեն նույն մակարդակի վրա, այդ դեպքում Ձեզ համար հեշտ կլինի նրա հետ խոսելը:

9. Որպեսզի գրավեք վատ լսող մարդու ուշադրությունը, թափահարեք ձեր ձեռքը կամ թեթևակի հպվեք ուսին: Նայեք ուղիղ նրա աչքերին և խոսեք հստակ, միևնույն ժամանակ նկատի ունենալով, որ ոչ բոլոր վատ լսող մարդիկ կարող են հասկանալ ըստ շուրթերի: Այդպիսի անձի հետ խոսելիս այնպիսի դիրք ընդունեք, որ Ձեր դեմքը լինի լուսավորված և լավ տեսանելի, աշխատեք, որ Ձեզ ոչինչ չխանգարի (ուտելիք, ծխախոտ, ձեռքեր):

10. Մի շփոթվեք, եթե վրիպում եք թույլ տվել, ասելով՝ «Կտեսնվենք» կամ «Դուք լսե՞լ եք այդ մասին» այն անձին, որը չի կարող տեսնել կամ լսել:

11. Հաշմանդամները ֆիզիկական սահմանափակումներ ունեցող նորմալ մարդիկ են: Պետք չէ երկար ժամանակ ակնապիշ նայել նրանց:

8. When you speak to someone in a wheelchair, try to be on eye level with her if possible.
9. If you want to attract a hard-of-hearing person’s attention, wave to her or slightly pat her on the shoulder. Look directly at her eyes and speak neatly. Keep in mind, however, that not everybody with hearing problems can read on lips. If you are with someone who can, take a convenient position so that you are well lighted and nothing (food, cigarettes, hands) prevents her from seeing your lips.
10. Do not be embarrassed if you make a slip, like saying “We shall see each other” or “Have you heard about it?” to someone who cannot see or hear.
11. People with disabilities are just normal people with physical limitations. Please don’t stare for long periods of time.

12. Թույլ տվեք ձեր երեխային խոսել հաշմանդամների հետ: Ցավալի է, երբ ծնողները արգելում են իրենց երեխաներին հարցեր տալ կամ խոսել հաշմանդամների հետ. երեխաները շատ զգայուն են:

13. Խուսափեք հաշմանդամների հետ կամ նրանց մասին խոսելիս օգտագործել հետևյալ բառերն ու տերմինները. անդամալույծ, զոհ, արատավոր, հիվանդ, անվասայլակին գամված: Դրա փոխարեն օգտագործեք այնպիսի արտահայտություններ, ինչպես՝ հաշմանդամ, անվասայլակից օգտվող... Հիշեք, որ նրանք առաջին հերթին մարդիկ են, հետո նոր՝ հաշմանդամներ:

14. Մի լարվեք և եղեք բնական:

12. Let your child talk to people with disabilities. It is really sad when parents do not let children ask questions or talk. Children are very accepting.
13. Please avoid these words/terms when referring to a person with a disability: “cripple,” “victim,” “defect,” “sick,” or “wheelchair bound.” Please use terms such as “physically disabled” or “He/she uses a wheelchair.” Remember they are people first and disabled second.
14. Relax and just be yourself.

Խուլերի մնջախաղի թատրոն-ստուդիա «Օվասիս» («Կամք և Կորով» ՀԿ)
The Deaf Pantomime “Ovasis” Theatre-Studio (“Kamk ev Korov” NGO)

Ռումբա Շ.Նահապետյանի և Ա.Հարությունյանի կատարմամբ («Փարոս» ՀԿ): Բեմադրությունը՝ Ռ.Ստեփանյանի
Rumba performed by Sh.Nahapetyan & A.Harutyunyan (“Paros” NGO). Choreographer: R.Stepanyan

«Փարոս» կամերային երգչախումբ (գեղարվեստական ղեկավար և դիրիժոր՝ Վաչագան Նավասարդյան):
Հանդիպում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գարեգին Բ-ի հետ
“Paros” Chamber Choir (artistic director and conductor: Vachagan Navasardyan).
Meeting with Garegin I, Catholicos of All Armenians

Երևան-Էջմիածին մարաթոն («Փյունիկ» միություն)
Marathon Yerevan-Echmiadzin (“Pyunic” Association)

Ð³ßÙ³Ý¹³ÙÇ ³ÝÏ³ËáõÃÛ³Ý Ñéã³Ï³·Çñ

(համառոտ դրույթներ)

Նորման Կյունկ,

հաշմանդամների իրավունքների պաշտպանության շարժման ամերիկյան առաջամարտիկ:

- Մի դիտարկեք իմ հաշմանդամությունը որպես հիմնախնդիր:
- Ինձ պետք չէ խղճալ, ես այնքան էլ թույլ չեմ, ինչքան թվում է:
- Ինձ մի դիտարկեք որպես հիվանդի, քանզի ես պարզապես Ձեր հայրենակիցն եմ:
- Մի ձգնեք ինձ փոխել: Դուք չունեք այդ իրավունքը:
- Մի փորձեք ինձ ղեկավարել: Ինչպես ցանկացած անձ, ես էլ ունեմ սեփական կյանքի իրավունք:
- Մի սովորեցրեք ինձ՝ լինել քաղաքավարի, խոնարհ ու հնազանդ: Ինձ շնորհ մի արեք:
- Ընդունեք, որ իրական հիմնախնդիրը, որի հետ բախվում են հաշմանդամները, նրանց սոցիալական արժեզրկումն ու ճնշումն է, նրանց նկատմամբ կողմնակալ վերաբերմունքը:

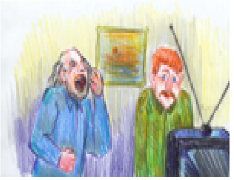

A Credo for Support

Based on the ideas compiled by
Norman Kunc,
an American disability rights activist

- Do not see my disability as a problem.
- Do not be charitable to me. I am not so week as I may seem.
- Do not see me as a patient. I am your fellow citizen.
- Do not try to change me, you have no right.
- Do not try to control me. I have a right to my power as a person.
- Do not teach me to be obedient, submissive, and polite. I need to feel entitled to say no if I am to protect myself.
- Recognize that it is you who see me as socially deviant and helpless.

- Սատարեք ինձ, որ ես կարողանամ ուժերիս ներածին չափով օգտակար լինել հասարակությանը:
- Օգնեք ինձ վայելել այն, ինչ ուզում եմ:
- Մի օգնեք ինձ այն ժամանակ, երբ ես դրա կարիքը չունեմ, նույնիսկ եթե դա Ձեզ հաճույք է պատճառում:
- Մի հիացեք ինձնով: Լիարժեք կյանքով ապրելու ցանկությունը հիացմունքի արժանի չէ:
- Ինձ լավ ճանաչեք: Մենք կարող ենք ընկերներ դառնալ:
- Եղեք իմ դաշնակիցները, պայքարելով նրանց դեմ, ով օգտագործում է ինձ ինքնահաստատման համար:
- Եկեք հարգենք իրար, քանզի հարգանքը հավասարություն է ենթադրում:
- Լսեք, աջակցեք և գործեք:

- Support me. I can make my contribution to the community in my way.
- Help me learn anything I want.
- Do not help me when I do not need your assistance, even if it does make you feel good.
- Do not admire me. A desire to live a full life does not warrant adoration.
- Get to know me. We may become friends.
- Be my ally against those who exploit me for their own gratification.
- Respect me for respect presumes equity.
- Listen, support and follow.

Ð³ïáõÏ Ï³ñÇùÝ»ñáí Ù³ñ¹Ï³Ýó ³ç³ÏóáõÃÛ³Ý §àõÝÇëáÝ¦ Ñ³ë³ñ³Ï³Ï³Ý Ï³½Ù³Ï»ñåáõÃÛáõÝ

Առաքելությունը

«Ունիսոն» հասարակական կազմակերպությունը ստեղծվել է 2001 թվականի ապրիլին, գրանցվել՝ 2002-ի մայիսի 22-ին: Կազմակերպության նպատակն է աջակցել առավել անապահով սոցիալական և հոգեբանական վիճակում գտնվող մարդկանց, այդ թվում հաշմանդամներին, փարեց մարդկանց, անօթևան երեխաներին:

“Unison” NGO for Support of People with Special Needs

Mission Statement

The “Unison” NGO was established in April 2001, registered on 22 May, 2002.
The organisation’s objective is to support people who are in most unfavourable social and psychological conditions including persons with disabilities, elderly people, and homeless children.

Ընթացիկ ծրագրերի մասին

- 2002 - 2003թթ. ⇒ «Հաշմանդամությունը և կանայք»: Իրականացվում է 9 ՀԿ-ներից բաղկացած դաշինքի կողմից «Համաշխարհային Ուսուցում» / USAID-ի աջակցությամբ: Ծրագրի շրջանակներում անց է կացվում հաշմանդամ կանանց և հաշմանդամին խնամող կանանց իրավունքների պահպանման մոնիտորինգ:
- 2003թ. հունվարից ⇒ «Հաշմանդամների և փարեց մարդկանց ընտրական իրավունքների ապահովումը»: Իրականացվում է «Համաշխարհային Ուսուցում» / USAID-ի աջակցությամբ: Ծրագրի շրջանակներում անցկացվել է Երևանի բոլոր ընտրապտեղամասերի ֆիզիկական մատչելիության մոնիտորինգ:
- 2003թ. փետրվարից ⇒ «Հաշմանդամների համար հավասար հնարավորությունների ստեղծման ՄԱԿ-ի Ստանդարտ կանոնների իրականացումը Կովկասում»: Իրականացվում է «Միջազգային Տագնապ» կազմակերպության աջակցությամբ: Համագործակցելով Հայաստանի հաշմանդամների «Փյունիկ» միության հետ՝ «Ունիսոնը» պատրաստում է հաշվետվություն Հայաստանում ՄԱԿ-ի Ստանդարտ կանոնների իրականացման մասին:

Current Projects

- 2002 - 2003 ⇒ “Disability and Women”. The World Learning/USAID-funded project is implemented by a 9-NGO coalition. A monitoring of the rights of disabled women and female carers of persons with disabilities is carried out within the framework of the project.
- 2003 (since January) ⇒ “Provision for the Electoral Rights of Disabled and Elderly People”. Funded by World Learning / USAID. A monitoring of physical accessibility of all the Yerevan’s polling stations for wheelchair users has been executed.
- 2003 (since February) ⇒ “Implementation of the U.N. Standard Rules in the Caucasus”. Implemented with support of International Alert. Collaborating with the “Pyunic” Association for the Disabled of Armenia, the “Unison” NGO is preparing a report on the realization of the U.N. Standard Rules in Armenia.

Կոնտակտ ինֆորմացիա

Հասցե՝ Հայաստանի Հանրապետություն, Երևան 375033, Հակոբյան 10/56:
Հեռախոս՝ (3741) 226470
Ինտերնետ՝ www.unison.am
Էլ. փոստ՝ unison@unison.am

Contact Information

Address: 10 Hakobyan St., fl. 56, Yerevan 375033, Armenia
Phone: (+374 1) 226470
Web site: www.unison.am
E-mail: unison@unison.am

This booklet contains some materials and ideas from publications
by the “Perspektiva” Regional Society of Disabled People, Russia.
Գրքույկում օգտագործված են որոշ նյութեր Ռուսաստանի «Պերսպեկտիվա» հաշմանդամների ռեգիոնալ հասարակական կազմակերպության հրապարակումներից

Կազմեց Արմեն Ալավերդյանը
Խմբագիր՝ Տաթևիկ Մարգարյան
Նկարիչ՝ Արա Հարությունյան

Compiled by Armen Alaverdyan
Editor: Tatevik Margaryan
Design by Ara Harutyunyan